

AUDİT 2025, 2 (48), səh. 158-172.
AUDIT 2025, 2 (48), pp. 158-172.
АУДИТ 2025, 2 (48), стр. 158-172.

DOI: 10.59610/bbu2.2025.2. 15

*Aslanov Habil Hüseyn oğlu,
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,
Bakı Biznes Universiteti,
E-mail: dosent1966@mail.ru
© Aslanov H.H., 2025*

UOT: 338.2:005.8
JEL: L10, O25

İDARƏETMƏ MÜNASİBƏTLƏRİNİN RƏQABƏTQABİLİYYƏTLİ İQTİSADİYYATIN FORMALAŞMASINA TƏSİRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi – idarəetmə münasibətlərinin rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyatın formalaşmasındakı rolunun qiymətləndirilməsi və səmərəliliyin artırılması üçün effektiv rəqabət strategiyalarının müəyyənəndirilməsidir.

Tədqiqatın metodologiyası - müqayisəli və sistemli təhlil, analiz və sintez, həmçinin məntiqi ümumiləşdirmə metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti – idarəetmə münasibətlərinin iqtisadiyyatın inkişafındakı rolunun müəyyən edilməsi və qiymətləndirilməsidir.

Tədqiqatın nəticələri – iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində idarəetmə münasibətləri üzrə təkliflərin konkretləşdirilməsi və elmi əsaslandırılması.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – idarəetmə sisteminin ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılmasında rolunun qiymətləndirilməsi və təhlil edilməsidir.

Açar sözlər: idarəetmə sistemi, rəqabətqabiliyyətlilik, dövlət tənzimlənməsi, iqtisadi təhlükəsizlik, rəqəmsallaşma, qlobal rəqabətlik.

G İ R İ Ş

Bugünkü dünyada qloballaşmanın sürətinin artması ilə ölkələr və müəssisələr arasındakı rəqabət də sürətlənmişdir. Hazırda dünya böyük struktur dəyişiklikləri ilə üzləşir. Ölkələrin iqtisadiyyatlarının mərkəzi planlamadan bazar iqtisadiyyatına keçməsi, maliyyə bazarlarında liberalizasiyanın baş verməsi və beynəlxalq səviyyədə investisiyaların sürətlənməsi, həmçinin informasiya və kommunikasiya texnologiyalarında əldə edilən inkişaf nəticəsində maliyyə xərcləri əhəmiyyətli dərəcədə azalmışdır. Bu proseslər nəticəsində, bir çox sektorun beynəlxalq ticarətə qoşulması asanlaşmış və fiziki maneələr azalaraq qlobal iqtisadiyyatın formalaşmasına səbəb olmuşdur.

Bu günün şəraitində qlobal iqtisadiyyatda ən çox diqqətçəkən və mühüm olan anlayışlardan biri də rəqabətdir. Ənənəvi iqtisadiyyatda proteksionist siyasət və xarici əlaqələrin məhdudiyyəti səbəbi ilə daxili bazarlarda zəif rəqabət şəraiti hökm sürürdü. Lakin xarici ticarətə qoyulan maneələrin aradan qaldırılması, yeni bazarların yaranması və informasiya ilə əlaqəli texnologiyaların inkişafı nəticəsində beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin genişlənməsi, rəqabətin artmasına və qlobal iqtisadiyyatda əhəmiyyətli rol oynamasına gətirib çıxarmışdır.

AUDIT 2025, 2 (48), səh. 158-172.

AUDIT 2025, 2 (48), pp. 158-172.

АУДИТ 2025, 2 (48), стр. 158-172.

Tədqiqatın əsas məzmunu

Qlobal iqtisadi sistem və beynəlxalq rəqabət mühitində “rəqabətqabiliyyətlilik” adlı anlayış formalaşmışdır. Qapalı iqtisadi model dövründə bu termin, əsasən, ölkə daxilindəki müəssisələr arasındakı rəqabətdə əhəmiyyət kəsb edirdisə, açıq iqtisadiyyat şəraitində həm ölkə daxilində, həm də beynəlxalq müstəvidə önəm qazanmağa başlamışdır. Artıq bu anlayış təkcə müəssisələr səviyyəsində deyil, sənaye sahələrində və dövlətlər arasında da “rəqabətqabiliyyətlilik”, “rəqabət üstünlüyü” kimi anlayışlarla birgə daha geniş müzakirə olunur. Müasir dövrdə isə rəqabətqabiliyyətlilik bir ölkənin iqtisadi inkişaf səviyyəsini müəyyən edən əsas göstəricilərdən biri kimi qiymətləndirilir.

Rəqabətqabiliyyətlilik termininin dəqiq mənası ilə bağlı elmi ədəbiyyatlarda ümumi qəbul edilmiş konkret bir yanaşma yoxdur. Bu anlayışın mahiyyəti onun tətbiq olunacağı sahəyə, yəni müəssisə, sənaye və ya ölkə səviyyəsinə, ölçülmə meyarlarına və yanaşma nöqtəsinə – mikro və ya makro baxış bucağına, görə müxtəlif formalarda açıqlanır. Rəqabətqabiliyyətlilik anlayışı hər üç səviyyədə – firma, sənaye və dövlət kimi fərqli aspektlərdən tədqiq edilir.

Rəqabət mühitinin inkişaf etdirilməsi istiqamətində müxtəlif idarəetmə üsullarından istifadə olunur. Bu sahədə rəqabət hüququ, onu tənzimləyən qurumlar, müvafiq qanunvericilik və digər vasitələrlə rəqabətqabiliyyətlilik müxtəlif formalarda tənzimlənir və dəstəklənir. Bu məqalədə idarəetmə münasibətlərinin rəqabətqabiliyyətinə necə təsir etdiyi və bu təsirin inkişaf dinamikası geniş şəkildə araşdırılmışdır. Göstəriləndiyi kimi, tədqiq olunan məsələ müasir iqtisadi mühitdə mühüm rol oynayan əsas amillərdən biri sayılır və iqtisadiyyatın bütün sahələrinə təsir göstərir.

Rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyatın təşəkkül tapmasında idarəetmə münasibətlərinin təkmilləşdirilməsi dünyanın müxtəlif ölkələrində fərqli istiqamətlərdə həyata keçirilir. Bu proses XX əsrin sonlarından etibarən meydana gəlsə də, yenilik xarakteri daşıdığı üçün müəyyən çətinliklərlə qarşılaşır. Məsələn, hüquqi sahədə tam şəkildə formalaşmamış normativ baza, eləcə də bürokratik maneələr açıq iqtisadiyyatın və buna bağlı olaraq rəqabətqabiliyyətli iqtisadi sistemində formalaşmasına əngəl törədən amillərdəndir. Azərbaycanda da bazar iqtisadiyyatının möhkəmləndirilməsi, vergi və gömrük strukturlarının qəbul etdiyi qərarların rəqabətqabiliyyətliliyin artırılmasına yönəlməsi, eləcə də dövlətin iqtisadi proseslərə müdaxiləsinin minimuma endirilməsi üçün aparılan islahatlar bu istiqamətdə qarşıya çıxan əsas problemlərdən yalnız bir neçəsidir.

Rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyatın texnologiyanın sürətlə inkişaf etdiyi bir dövrdə formalaşması və bu prosesdə müxtəlif ölkələrin fərqli idarəetmə yanaşmalarından istifadə etməsi mühüm əhəmiyyət daşıyır. Eyni zamanda, idarəetmə münasibətlərinin rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyatın təşəkkülünə təsiri də diqqət mərkəzində saxlanılır.

Bu tədqiqatın əsas məqsədi rəqabətqabiliyyətli iqtisadi sistemin qurulmasında idarəetmə münasibətlərinin təkmilləşdirilməsinin zəruriliyini əsaslandırmaq və bu istiqamətdə effektiv rəqabət strategiyalarının müəyyənəndirilməsindən ibarətdir.

Klassik iqtisadi nəzəriyyələrdə rəqabət anlayışına geniş yer verilməsə də, onun mövcudluğu qəbul edilmişdir. Klassik iqtisadçılardan biri olan Adam Smit rəqabəti bazarda rəqiblər arasında baş verən davranış forması kimi qiymətləndirmiş, bu davranışın isə resursların məhdudluğu ilə əlaqəli olduğunu bildirmişdir. O, rəqabəti firmaların bazardakı dəyişikliklərə uyğunlaşma vasitəsi və daha çox mənfəət əldə etmək üçün rəqiblərin fəaliyyətini çətinləşdirmə

cəhdi kimi izah etmişdir. Smitin “öz şəxsi maraqları naminə başqalarının zərərinə hərəkət etmək” fikri bu gün də aktual olaraq qalmış və onun bu sahədəki fikirləri müasir iqtisadiyyat elminin inkişafında mühüm rol oynamışdır. Smitin fikrincə, rəqabət yalnız o zaman mümkündür ki, bazar haqqında informasiya hər kəs üçün açıq olsun və bazara giriş-çıxışda heç bir maneə olmasın. Klassik yanaşmaya əsasən rəqabət daim yeniliyi təşviq etdiyi üçün dinamik xarakter daşıyır və bu proses həm resurs bölgüsündə, həm də qiymətlərin formalaşmasında tarazlığı təmin edən güclü təsirə malikdir. Başqa sözlə, rəqabət yalnız qiymət dəyişiklikləri ilə izah olunmur; məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi, məhsul çeşidlərinin artırılması və innovasiyaların tətbiqi də bazar tarazlığının yaranmasına mühüm töhfə verir [14, s.78]. Adam Smit rəqabəti “müəssisələr arasında savaş” kimi təsvir etmiş və bu mübarizəni “görünməz əl”in – bazarın ən effektiv tənzimləyicisinin əsas vasitəsi hesab etmişdir. Onun bu yanaşması klassik nəzəriyyədə rəqabətdə uğur qazanmaq üçün digərlərinin geridə qalması zərurətini ifadə edən “qalib-məğlub” (win-lose) modelinin əsasını təşkil edir. Qlobal iqtisadiyyatda uğur meyarlarının müəyyənləşdirilməsi də zamanla dəyişmişdir. Adam Smitin ortaya qoyduğu mütləq üstünlük nəzəriyyəsi ölkənin ixracda uğur qazanmasını yüksək məhsuldarlıqla əlaqələndirirdisə, daha sonra David Rikardo müqayisəli üstünlük prinsipini irəli sürərək hər bir ölkənin resurslarını daha səmərəli olduğu sahələrə yönəltməklə beynəlxalq ticarətdə üstünlük əldə edə biləcəyini göstərmişdir.

Klassik iqtisadçılar rəqabəti bazarda baş verən bir proses kimi qiymətləndirmişlərsə də, neoklassiklər bu anlayışı bazarın forması kimi dəyərləndirmişlər. Rəqabətin bazar forması kimi nəzərdən keçirilməsi, əsasən, yalnız qiymət rəqabətinə yönəlmiş tədqiqatlara səbəb olmuşdur. Bu səbəbdən də məhsul istehsalı və texnoloji yeniliklər kimi amillər rəqabət anlayışından kənarda saxlanılmış, nəticədə rəqabət sabit və dəyişməz bir struktur kimi qəbul edilmişdir. Neoklassik iqtisadi düşüncəyə əsasən rəqabəti müəyyən edən əsas meyar bazarda fəaliyyət göstərən firma sayıdır. Əgər bazarda çox sayda müəssisə varsa və onlardan heç biri təkbaşına bazar qiymətinə ciddi təsir göstərə bilmirsə, bu halda tam rəqabət mövcuddur [12, s.5]. Tam rəqabətin hökm sürdüyü belə bir bazarda vahid qiymət mövcud olduğu üçün qiymət əsas rəqabət vasitəsinə çevrilir, məhsullar eyni xarakter daşdığı üçün keyfiyyətə əsaslanan fərqləndirmə mümkünsüz olur, həmçinin bazar haqqında məlumat hamıya əlçatan olduğuna görə reklam vasitəsilə üstünlük qazanmaq qeyri-real sayılır [14, s.79].

Avstriya iqtisadi məktəbinin nümayəndələri fərdi qərarların önəmini vurğulayaraq insanın məlumatsızlığını, iqtisadi proseslərin mürəkkəbliyini və dövlət müdaxiləsinə qarşı sərbəst bazarın üstünlüyünü əsas argument kimi irəli sürürlər. Bu məktəbin əsas ideya mənbələrindən biri olan Hayek rəqabət ilə azadlıq arasındakı əlaqəni təhlil edərək bazarı bir növ "oyun" kimi təqdim etmişdir. Onun fikrincə, bu oyun müəyyən qaydalar çərçivəsində keçirilən iştirakçıların həm bacarığı, həm də şansının önəmli olduğu, lakin nəticəsinin əvvəlcədən dəqiq proqnozlaşdırıla bilməyəcəyi bir yarışdır.

Hayekə görə, bu iqtisadi oyun yalnız sıfır cəmlə bitən bir qarşıdurma deyil, əksinə, ümumi sərvətin formalaşmasına xidmət edən bir fəaliyyətdir. Avstriya məktəbi bu prosesdə bazar iştirakçılarının hər birinin, eyni zamanda, tam məlumata sahib olmasının qeyri-mümkünlüyünü qəbul edir və bu məlumatın yalnız rəqabət mühitində, yəni prosesin gedişində əldə olunacağını bildirir. Məktəbin əsasını təşkil edən bu yanaşmada sərbəstlik ideyası əsas götürülür, lakin bu azadlığın müəyyən hüquqi və institusional qaydalarla məhdudlaşdırılması da zəruri hesab olunur.

AUDİT 2025, 2 (48), səh. 158-172.

AUDIT 2025, 2 (48), pp. 158-172.

АУДИТ 2025, 2 (48), стр. 158-172.

Rəqabət anlayışını izah edərkən nəzərə alınmalı olan bir sıra əsas məqamlar mövcuddur. Bu amillər aşağıdakılardır:

- çoxsaylı real və potensial iştirakçıların olması – rəqabətin mövcudluğu üçün bir neçə iştirakçının bazarda fəaliyyət göstərməsi əsasdır. Lakin tək iştirakçı olsa belə, əgər digər oyunçular üçün də daxilolma imkanı varsa, bu hal da rəqabət mühiti yarada bilər. Əsas məsələ açıq və hər kəs üçün əlçatan bir yarışın təmin olunmasıdır;

- giriş və çıxış azadlığı – rəqabət şəraitinin yaranması üçün iştirakçıların bazara sərbəst şəkildə daxil ola və bazarı istədikləri zaman tərk edə bilmələri əsas şərtlərdəndir;

- qıt resurslardan pay alma istəyi – rəqabət şəraitində iştirakçılar məhdud imkanlar və qıt resurslar fonunda bazarda öz mövqelərini təmin etməyə çalışırlar;

- qalib olma niyyəti – rəqabət iştirakçıları müəyyən məqsədlərə çatmaq üçün digərlərinin də arzuladığı bir hədəfə fokuslanaraq mübarizə aparırlar;

- ədalətli yarış qaydalarının tətbiqi – rəqabətin obyektiv və ədalətli mühitdə aparılması vacibdir. Bu, heç bir iştirakçının digərlərinə qarşı üstünlük və ya ayrıseçkilik hüququna malik olmaması deməkdir [10, s.70].

Rəqabət dedikdə əsas məqsədi üstünlük qazanmaq olan və bu məqsədlə digər bazar iştirakçılarına qarşı aparılan fəaliyyətlər kompleksi başa düşülür.

İqtisadi nöqteyi-nəzərdən rəqabətin mövcud olması üçün ilk şərt iqtisadi münasibətlərin və proseslərin mövcudluğudur. Bu anlayış iki müxtəlif iqtisadi mənada istifadə olunur. Birinci mənada, rəqabət – iqtisadi fəaliyyətin yüksək məhsuldarlıq və səmərəliliklə davam etməsi üçün zəruri olan strateji amildir. Bu baxışa görə, rəqabət o zaman baş verir ki, fərdlərin və müəssisələrin iqtisadi fəaliyyətləri digərləri tərəfindən məhdudlaşdırılmadan sərbəst şəkildə həyata keçirilə bilər. Yəni rəqabət optimal iqtisadi fəaliyyətin baş verməsi üçün yaradılan əlverişli mühiti ifadə edir.

Eyni zamanda, rəqabət bazarın strukturunu təsvir etmək üçün də istifadə edilir. Bu zaman bazarda fəaliyyət göstərən müəssisələrin sayı və onların qiymətə və bazara təsir gücü rəqabət səviyyəsini müəyyənləşdirən əsas göstəricilər kimi çıxış edir.

Rəqabət texnologiyanın inkişafı, innovasiya proseslərinin sürətlənməsi, resurslardan daha səmərəli və məhsuldar istifadə olunması baxımından iqtisadi artımı dəstəkləyən güclü bir amildir. Bu səbəbdən rəqabət makroiqtisadi sabitliyin və effektivliyin artırılmasında əhəmiyyətli rol oynayır [13, s.108].

Rəqabətcabiliyyətlik anlayışını izah edərkən bir müəssisənin bazarda mövcudluğunu və bunu uzunmüddətli şəkildə necə qoruyub saxlaya biləcəyini müəyyən edən əsas amilləri təhlil etmək vacibdir. Bu anlayışa verilmiş müxtəlif təriflər, əsasən, müəssisənin istehlakçılara təqdim etdiyi dəyərlər və onun bacarıqları ilə sıx bağlıdır. Yəni rəqabətcabiliyyətlik kontekstində əsas rol oynayan tərəflər müəssisənin özü, müştəriləri və rəqibləridir.

Bu anlayışı daha konkretləşdirmək və yeni bir tərif formalaşdırmaq məqsədi ilə müəyyən konseptual çərçivə yaradılmışdır [8, s.49].

Burada aşağıdakı əsas meyarlara diqqət yetirilmişdir:

- Müəssisənin fəaliyyətini davam etdirməsi üçün istehsal etdiyi məhsullara və ya göstərdiyi xidmətlərə real tələbat olmalıdır.

- Müəssisənin əsas məqsədi yalnız səhmdarların maraqlarını təmin etməklə məhdudlaşmamalı, eyni zamanda, əməkdaşlar və digər maraqlı tərəflərin ehtiyaclarını da uzunmüddətli mənfəət artımı fonunda qarşılamağa yönəlməlidir.

AUDİT 2025, 2 (48), səh. 158-172.

AUDIT 2025, 2 (48), pp. 158-172.

АУДИТ 2025, 2 (48), стр. 158-172.

- Rəqabət bazarda oxşar ehtiyacları qarşılamağa çalışan müəssisələrin sayının artması nəticəsində meydana gəlir.

Yuxarıda qeyd olunan elementləri birlikdə və sistemli şəkildə təhlil etdikdə, rəqabətqabiliyyətlilik anlayışının daha dəqiq və əhatəli tərifini formalaşdırmaq mümkün olur. Hər hansı bir müəssisənin bu sahədəki səviyyəsini qiymətləndirmək üçün isə həmin sektorda fəaliyyət göstərən digər rəqib şirkətlərlə müqayisəli yanaşma tətbiq olunmalı və ortaq meyarlar müəyyən edilməlidir. Bu meyarlar müəssisənin iqtisadi fəaliyyətini davam etdirə bilməsi üçün yerinə yetirməli olduğu əsas funksiyaları əks etdirir.

Rəqabətqabiliyyətliliyin səmərəliliyinin artırılmasına yönəlik dövlət siyasəti

Qlobal səviyyədə fəaliyyət göstərən müəssisələrin rəqabətqabiliyyətliliyini artırmaq və davamlı inkişafını təmin etmək məqsədi ilə dövlətin üzərinə düşən əsas vəzifələrdən biri qlobal rəqabət hüququ və siyasətini şəffaf və sağlam rəqabət mühiti yaradacaq şəkildə formalaşdırmaqdır. Bu məqsədə çatmaq üçün dövlət, ilk növbədə, makroiqtisadi sabitliyin qorunması, beynəlxalq ticarətin liberallaşdırılması, proteksionist yanaşmaların və açıq bazar prinsiplərinə uyğun olmayan sənaye siyasətlərinin aradan qaldırılması istiqamətində tədbirlər görməlidir. Eyni zamanda, dövlət xidmətlərinin modernləşdirilməsi və bazarda inhisarçılığın qarşısının alınması vacib şərtlər sırasındadır.

Rəqabətqabiliyyətliliyin gücləndirilməsi istiqamətində dövlət tərəfindən həyata keçirilən əsas addımlar aşağıdakılardır:

- daxili və xarici bazarlar, texnoloji yeniliklər və qiymət dinamikası barədə aktual və dolğun məlumatların təmin olunması;
- effektiv kommunikasiya və logistika infrastrukturunun yaradılması;
- texnoloji biliklərin və təşkilati texniki məlumatların (know-how) müəssisələrə çatdırılması;
- peşəkar və ixtisaslaşmış insan resurslarının formalaşdırılması;
- iqtisadi, sosial və fiziki infrastrukturun inkişaf etdirilərək istehsal fəaliyyətlərinin dəstəklənməsi;
- sahibkarlıq bacarıqlarının artırılması və təşəbbüskarlığın təşviq edilməsi;
- təhsil müəssisələri ilə sənaye sektoru arasında əməkdaşlığın gücləndirilməsi və bilik transferi mexanizmlərinin qurulması.

Qlobal trendlərdən müsbət təsirlərin (məsələn, texnoloji nailiyyətlər və insan kapitalının inkişafı) cəlb olunması, eyni zamanda, neqativ təsirlərin (məsələn, ətraf mühitə zərər) qarşısının alınması üçün tədbirlərin görülməsi;

- rəqabətə dayanıqlı pul-kredit və büdcə siyasətinin həyata keçirilməsi;
- sosial müdafiə sistemində səmərəliliyin artırılmasına yönəlik islahatların aparılması;
- xarici ölkələrin uğurlu təcrübələrinin öyrənilərək ölkə reallığına uyğun tətbiq olunması;
- mülkiyyət hüquqlarının, o cümlədən əqli mülkiyyətin etibarlı şəkildə qorunması;
- beynəlxalq standartlara cavab verən ədalətli vergi sistemi və səmərəli rəqabət hüquqi bazasının yaradılması [16, s.189].

Müasir inkişaf etmiş cəmiyyətlərdə dövlət həm siyasi, həm iqtisadi, həm də sosial baxımdan ən mühüm güc mərkəzlərindən biri kimi qəbul olunur. Ənənəvi baxışa görə, dövlətin funksiyaları milli təhlükəsizliyin təmin edilməsi, beynəlxalq münasibətlərin idarə olunması və hüquqi sistemin qorunmasından ibarətdir. Lakin bazar iqtisadiyyatı modelində dövlətin rolu daha da genişlənmiş, ictimai malların və xidmətlərin səmərəli təqdim olunması, bazarın düzgün

AUDİT 2025, 2 (48), səh. 158-172.

AUDIT 2025, 2 (48), pp. 158-172.

АУДИТ 2025, 2 (48), стр. 158-172.

işləməsinə təmin edən ədalətli qaydaların müəyyənləşdirilməsi və global rəqabət şəraitinə uyğun hüquqi-institusional çərçivənin yaradılması kimi funksiyaları da əhatə etmişdir.

Qloballaşma dövründə, xüsusilə regional və beynəlxalq ticarət əlaqələrinin artması, transsərhəd sərmayə axınları və çoxmillətli şirkətlərin təsiri nəticəsində dövlət öz rolunu yalnız tənzimləyici funksiyalarla məhdudlaşdırmamalı, həm də bazar mexanizmlərinin dəstəklənməsi və davamlılığını təmin edən institutların formalaşdırılması üçün özəl sektor, vətəndaş cəmiyyəti qurumları, beynəlxalq maliyyə institutları və ictimai maraqları müdafiə edən digər aktorlarla əməkdaşlıq etməlidir. Bu baxımdan dövlət rəqabətqabiliyyətliliyin artırılmasında koordinasiyaedici və təşviqedici vasitəçi rolunu daşıyır.

İnkişaf etməkdə olan ölkələrin bir qismi bu yeni rolları mənimsəmək istiqamətində irəliləyiş göstərsələr də, rəqabətqabiliyyətli iqtisadi strukturların yaradılması və ənənəvi funksiyalardan çevik şəkildə imtina edilməsi prosesində tam uğur əldə edə bilməmişlər [10, s.9].

Qloballaşma prosesində dövlətin ən mühüm funksiyalarından biri isə “oyunun qaydalarını” müəyyən etmək və iqtisadi zəifliklərə malik sektorları bazarın uğursuzluqlarından yaranan neqativ təsirlərdən qorumaqdır. Dövlət bazar iqtisadiyyatı çərçivəsində ictimai rifahı, asayışı, təhlükəsizliyi və ümumi sağlamlığı təmin etməklə yanaşı, bazar iştirakçıları üçün bərabər və ədalətli oyun qaydaları müəyyənləşdirməli, həmçinin sərbəst və sağlam rəqabəti təşviq etməlidir.

Bazar uğursuzluqları ilə mübarizədə dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsi, əsasən, dövrü iqtisadi dalğalanmalar, bərabərsizliyin dərinləşməsi, azadlıq məhdudiyyətləri və mənfi xarici təsirlər kimi problemlərin aradan qaldırılmasına yönəlir [11, s.14].

Beynəlxalq rəqabətqabiliyyətinin gücləndirilməsi üçün ölkələr təkcə yeni texnologiyalar yaratmaqla kifayətlənməməli, eyni zamanda, həmin texnologiyaların effektiv tətbiqinə və yayılmasına şərait yaratmalıdır. Bu məqsədlə texnoparklar və sənaye klasterləri kimi təşəbbüslər ön plana çıxır. Bu modeldə müxtəlif tip müəssisələr, universitetlər və tədqiqat institutları bir coğrafi məkanda — sənaye parkı və ya texnoloji şəhərcikdə cəmlənərək qarşılıqlı əlaqə və bilik mübadiləsi şəraitində fəaliyyət göstərir.

İnkişaf etməkdə olan ölkələr (İEOÖ) isə bu sahədə əsas məsələ ətrafında formalaşan müzakirələrdə iştirak etmək və hökumət, elmi-tədqiqat qurumları, özəl sektor nümayəndələri, həmçinin beynəlxalq texnologiya transferi ilə məşğul olan tərəfdaşlarla əlaqələr qurmaq zərurəti ilə üz-üzədirlər [9, s.21–22].

Azərbaycan Respublikasında 1993-cü ildən başlayaraq həyata keçirilən ardıcıl və məqsədyönlü dövlət siyasəti ölkədə biznes mühitinin yaxşılaşdırılması, sahibkarlıq fəaliyyətinə dəstək verilməsi və ümumilikdə iqtisadi inkişafın təmin olunması sahəsində mühüm nəticələr doğurmuşdur. Əhəlinin sosial rifahının yüksəldilməsi, iqtisadi sabitliyin qorunması və regionlararası inkişaf fərqlərinin azaldılması istiqamətində aparılan islahatlar ölkənin rəqabətqabiliyyətli iqtisadi sisteminin təməlini təşkil etmişdir.

Bu kontekstdə, sahibkarlığın inkişafı üzrə hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi xüsusi önəm daşıyır. Dövlət orqanları ilə sahibkarlar arasında qarşılıqlı münasibətlərin şəffaf və səmərəli şəkildə tənzimlənməsi, dövlətin iqtisadi tənzimləmə funksiyalarının genişləndirilməsi, eyni zamanda, regionların sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsi məqsədi ilə strateji yanaşmalar həyata keçirilmişdir. Bu tədbirlər rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyatın dayanıqlı şəkildə qurulmasında mühüm rol oynamışdır.

AUDİT 2025, 2 (48), səh. 158-172.

AUDIT 2025, 2 (48), pp. 158-172.

АУДИТ 2025, 2 (48), стр. 158-172.

Azərbaycanın iqtisadiyyatında rəqabətqabiliyyətliliyinin təhlili zamanı ayrı-ayrı sektorların, xüsusilə sənaye, kənd təsərrüfatı, xidmət və innovasiya sahələrinin, ayrı-ayrılıqda qiymətləndirilməsi vacibdir. Bu, həm bütövlükdə milli iqtisadi sistemin rəqabətqabiliyyət səviyyəsinin müəyyənəşdirilməsi, həm də sahəvi siyasətlərin effektiv planlaşdırılması baxımından əhəmiyyətlidir.

Dünya İqtisadi Forumunun 2023-cü il üçün hazırladığı Qlobal Rəqabətqabiliyyətlilik Hesabatında Azərbaycanın mövqeyində müsbət dinamika müşahidə olunmuşdur. Belə ki, Azərbaycan 141 ölkə arasında 11 pillə irəliləyərək 58-ci yerə yüksəlmişdir. Bu irəliləyiş ölkədə həyata keçirilən iqtisadi islahatların nəticəsi kimi qiymətləndirilə bilər.

Sənaye sektoru Azərbaycanın iqtisadi inkişafında prioritet istiqamətlərdən biri kimi qəbul olunur. Bu sahənin rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2014-cü il 26 dekabr tarixli 964 nömrəli sərəncamı ilə “Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015–2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı” təsdiqlənmişdir. Həmin proqram sənaye sahəsinin ölkə iqtisadiyyatında aparıcı mövqeyini gücləndirmək, istehsalın texnoloji səviyyəsini yüksəltmək, ixrac yönümlü və əlavə dəyər yaradan sahələrin inkişafını dəstəkləmək məqsədi daşıyırdı.

Sənayenin inkişafı yalnız iqtisadi göstəricilərin yaxşılaşdırılması ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda, regionların iqtisadi aktivliyinin artırılması, yeni iş yerlərinin yaradılması və sosial rifahın yüksəldilməsi baxımından da strateji əhəmiyyətə malikdir. Bu səbəbdən sənaye siyasətləri həm yerli, həm də beynəlxalq bazarlarda rəqabət üstünlüyü qazandıracaq istiqamətlərə yönəlməlidir.

Son illərdə Azərbaycanda həyata keçirilən məqsədyönlü və ardıcıl iqtisadi siyasət sənayeləşmə prosesinin sürətlənməsinə zəmin yaratmışdır. Xüsusilə neft-qaz sənayesinin strateji inkişafı ölkənin maliyyə imkanlarını genişləndirmiş, bu isə digər iqtisadi sahələrin də dinamik şəkildə inkişafına təkan vermişdir. Son onillikdə sənaye sahəsində aparılmış statistik təhlillər göstərir ki, sənaye məhsullarının ümumi istehsalı 2.7 dəfə, tikinti materiallarının istehsalı 2.5 dəfə, elektrik avadanlıqlarının istehsalı 2.1 dəfə, metallurgiya sənayesi 2.2 dəfə, geyim istehsalı isə 2.5 dəfə artmışdır. Bu artım ölkənin sənaye potensialının və rəqabətqabiliyyətinin yüksəldiyini açıq şəkildə nümayiş etdirir.

Rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyatın möhkəmləndirilməsində əsas istiqamətlərdən biri də iqtisadi diversifikasiya – yəni müxtəlif iqtisadi sahələrin paralel şəkildə inkişaf etdirilməsidir. Bu baxımdan, Azərbaycanın əsas məqsədi yalnız neft sektoruna əsaslanmayan, dayanıqlı və balanslaşdırılmış iqtisadi strukturun formalaşdırılması olmuşdur. Bu istiqamətdə atılan mühüm addımlardan biri qeyri-neft sənayesinin inkişafına yönəlik layihələrin həyata keçirilməsidir.

Müxtəlif bölgələrdə sənaye və texnologiyayönümlü layihələrin reallaşdırılması iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinə və regionların inkişafına xidmət edir. Məsələn üçün:

- Sumqayıt Texnologiyalar Parkı (STP) ölkənin ən iri sənaye mərkəzlərindən biri kimi formalaşmışdır;

- Daşkəsən və Gədəbəy rayonlarında fəaliyyətə başlayan qızıl və mis emalı zavodları yerli resurslardan daha səmərəli istifadəyə imkan yaratmışdır;

- Sumqayıtda neft-kimya sənayesində aparılan yenidənqurma işləri bu sahənin texnoloji modernləşdirilməsini təmin etmişdir;

- Naxçıvan və Qazaxda istifadəyə verilən sement zavodları inşaat sənayesinin lokallaşdırılmasına və daxili tələbatın ödənilməsinə xidmət edir.

AUDİT 2025, 2 (48), səh. 158-172.

AUDIT 2025, 2 (48), pp. 158-172.

АУДИТ 2025, 2 (48), стр. 158-172.

Eyni zamanda, texnoloji istehsal sahələrinin inkişafı da diqqət çəkir:

- Gəncədə traktor;
- Naxçıvanda avtomobil;
- Sumqayıtda və Qaradağda günəş panelləri;
- Mingəçevirdə elektron avadanlıqların istehsalı qeyri-neft sənayesinin yeni texnoloji mərhələyə keçidinin nümunələridir.

Bu müəssisələrin yaradılması yalnız iqtisadi dəyərlərin artırılması ilə kifayətlənmir, eyni zamanda əhalinin məşğulluğunun artırılması, regionlarda işsizlik səviyyəsinin azaldılması və istehsal potensialının genişləndirilməsi baxımından da xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Dövlətin rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyatın yaradılmasındakı əhəmiyyəti

Beynəlxalq təcrübələrə əsasən azad bazar münasibətləri üzərində qurulmuş iqtisadi sistemlərdə dövlətin əsas funksiyası bazarın hüquqi mexanizmlərlə tənzimlənməsini təmin etməkdir. Bu vəzifə dövlət tərəfindən müxtəlif mexanizmlər və alətlər vasitəsilə yerinə yetirilir. Azərbaycan Respublikasında da bazar münasibətlərini nizamlayan bir sıra hüquqi-normativ sənədlər qəbul olunmuşdur. Rəqabət mühitinin qorunması üçün Ümummilli Lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1995-ci il 2 iyun tarixində “Haqsız rəqabət haqqında” Qanun qəbul edilmişdir ki, bu sənəddə haqsız rəqabət hallarının qarşısının alınması ilə bağlı vacib müddəalar yer almışdır. Qanunun əsas məqsədi sahibkarlıq fəaliyyətinin şəffaf və ədalətli şəkildə həyata keçirilməsi, qeyri-qanuni üsullardan istifadənin qarşısının alınması və ölkə ərazisində rəqabətə əsaslanan iqtisadi mühitin formalaşdırılmasıdır. Sözügedən qanunun 3-cü maddəsində göstərilir ki, sahibkarlıq fəaliyyətində haqsız rəqabət aşağıdakı halları əhatə edir:

- rəqibin təsərrüfat fəaliyyətinin təqlid edilməsi;
- onun nüfuzuna xələl yetirilməsi;
- təsərrüfat fəaliyyətinə müdaxilə edilməsi;
- ədalətsiz biznes praktikaları;
- qeyri-etik işgüzar davranış və istehlakçıların yanlış yönləndirilməsi.

Sadəcə bu hallar haqsız rəqabətin əsas formaları kimi müəyyən olunmuş və qanunla qadağan edilmişdir. “Rəqibin təsərrüfat fəaliyyətinin təqlidi” dedikdə onun istehsal etdiyi məhsul və xidmətlərin, əmtəə nişanlarının, qablaşdırma formasının və texniki xüsusiyyətlərinin istisna olmaqla vizual oxşar formada kopyalanması, patent və lisenziya hüquqlarının pozulması, həmçinin digər hüquqi mülkiyyətə dair elementlərin qanunsuz istifadəsi nəzərdə tutulur. “Rəqibin nüfuzdan salınması” bəndində isə onun maliyyə vəziyyəti, istehsal imkanları və işgüzar fəaliyyəti barədə həqiqətə uyğun olmayan və ya təhrif edilmiş məlumatların yayılması qadağan olunur. “Rəqibin təsərrüfat fəaliyyətinə müdaxilə” maddəsində isə rəqib müəssisənin fəaliyyətinə süni maneələr yaratmaq, onun əməkdaşlarını öz funksiyalarını yerinə yetirməməyə təhrik etmək kimi halların qarşısı alınır. “Haqsız işgüzarlıq davranışı” dedikdə isə tərəflər arasında rəqabətdən müvəqqəti imtina barədə bağlanmış və bazar iştirakçılarının fəaliyyətinə hüquqi baxımdan zərər verməyən müqavilələrin pozulması və rəqibin bazardakı fəaliyyətini məhdudlaşdırmaq üçün digər subyektlərə təsir göstərmək cəhdləri başa düşülür. “İstehlakçının çaşdırılması” maddəsində isə məhsulun mənsəyi, hazırlanma üsulu, texniki göstəriciləri, keyfiyyəti və istifadə üçün yararlılığı barədə alıcını çaşdırma biləcək yanlış və qeyri-dəqiq məlumatlardan istifadənin yolverilməzliyi vurğulanır. Həmçinin istehlakçının əmtəəni əldə edərkən yanıldılmasına səbəb ola biləcək qeyri-dəqiq, haqsız və gizli reklam formalarından istifadəyə, məhsulun əsl təyinatının gizlədilməsinə qanunla icazə verilmir [6].

AUDİT 2025, 2 (48), səh. 158-172.

AUDIT 2025, 2 (48), pp. 158-172.

АУДИТ 2025, 2 (48), стр. 158-172.

Bundan əlavə, gələcəkdə rəqabətə davamlı iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsi, eləcə də idxaldan asılılığın minimuma endirilməsi və ixrac yönümlü iqtisadi modelin gücləndirilməsi məqsədi ilə müxtəlif tədbirlər planı həyata keçirilmişdir. Bu istiqamətdə görülmə işlərə nümunə olaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 1 mart 2016-cı il tarixli 1713 nömrəli sərəncamı və “Qeyri-neft məhsullarının ixracının təşviqi ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” 811 nömrəli fərmanı qeyd edilə bilər ki, bu sənədlər ölkədə rəqabət mühitinin möhkəmləndirilməsi, iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi və rəqabət imkanlarının artırılmasına yönəldilmişdir.

Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafını təmin etmək məqsədi ilə 2025-ci ilə qədər hazırlanan uzunmüddətli baxış strategiyasının əsas hədəflərindən biri də məhz rəqabətə davamlı iqtisadi mühitin formalaşdırılmasıdır. Sənəddə qeyd olunur ki, 2025-ci ilədək milli iqtisadiyyat üzrə uzunmüddətli baxışın məqsədi dayanıqlı inkişafa keçmiş Azərbaycan iqtisadiyyatında bütün tərəflərin fəal iştirakı ilə daha yüksək dəyər yaratmaq və bu yolla rəqabət gücünü artırmaqdır [4, s.46]. Strategiyanın önəmli istiqamətlərindən biri “Dəstəkləyici və asanlaşdırıcı dövlət sektoru” yanaşmasıdır. Bu yanaşma qarşıdakı onillikdə dövlətin iqtisadi inkişafı təmin etmək üçün atacağı addımları əhatə edir.

Strategiyada vurğulanır ki, dövlətin iqtisadi sahəyə müdaxiləsi zamanı siyasət, tənzimləmə, dövlət sifarişləri və sahibkarlıq fəaliyyəti kimi funksiyalar bir-birindən institusional şəkildə ayrılacaqdır. Beləliklə, dövlət sektoru iqtisadiyyatın əsas iştirakçısı rolunda çıxış etmək əvəzinə, üç əsas prioritetə fokuslanacaqdır: vətəndaşlar üçün yeni imkanlar yaratmaq; iqtisadi inkişafı təşviq edən makroiqtisadi və tənzimləyici çərçivə qurmaq və dövlət gəlirlərinin səmərəli istifadəsinə şərait yaradan idarəetmə mexanizmlərini formalaşdırmaq [7, s.11].

Sözügedən məsələlər dövlətin müasir iqtisadi modelə əsaslanaraq qanunvericiliyi təkmilləşdirməsi, hüquqi tənzimləmələrlə iqtisadi münasibətləri idarə etməsi və vergi resurslarının optimal bölüşdürülməsinə yönəldilmişdir. Makroiqtisadi sabitliyin qorunması, fiskal siyasətin səmərəli həyata keçirilməsi, hüquqi bazanın möhkəmləndirilməsi və mülkiyyət hüquqlarının müdafiəsi kimi amillər ölkədə biznes mühitinin yaxşılaşmasına zəmin yaradır. Bu isə öz növbəsində kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına, eləcə də rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyatın güclənməsinə səbəb olur. Bundan əlavə, bu strategiya regionlararası iqtisadi fərqlərin və gəlir bərabərsizliyinin azaldılmasına xidmət edir.

Respublikada aparılan islahatlar çərçivəsində rəqabətli iqtisadi mühitin yaxşılaşdırılması və sahibkarlığın inkişafı üçün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən 5 sentyabr 2016-cı il tarixində “Paylarının (səhmlərinin) nəzarət zərfi dövlətə məxsus olan hüquqi şəxslərin fəaliyyətində səmərəliliyin artırılması ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” sərəncam imzalanmışdır. Bu sərəncamın məqsədi ölkəyə yerli və xarici sərmayələrin cəlb olunmasını artırmaq, dövlətə məxsus səhmdar cəmiyyətlərin idarə olunmasında şəffaflığın təmin olunması və bunun vasitəsilə iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinə, rəqabətli iqtisadi modelin qurulmasına töhfə verməkdir.

Bununla əlaqədar həyata keçirilən tədbirlər planı hüquqi şəxslərin korporativ idarəetmə prinsipləri, idarəetmə standartları və daxili nəzarət mexanizmləri əsasında təşkil olunmuşdur.

AUDİT 2025, 2 (48), səh. 158-172.

AUDIT 2025, 2 (48), pp. 158-172.

АУДИТ 2025, 2 (48), стр. 158-172.

Ümumilikdə, rəqabətə davamlı iqtisadiyyatın inkişafında idarəetmə sistemlərinin müasir beynəlxalq standartlara uyğun şəkildə qurulması hüquqi çərçivə vasitəsilə reallaşdırılır. Bu baxımdan sərəncam, fərman, qanun və digər hüquqi sənədlərin tətbiqi həm bazar iqtisadiyyatına uyğun tənzimləmə mexanizmlərinin qurulması, həm də inkişaf etmiş dövlətlərin iqtisadi təcrübələrinin ölkədə tətbiqi baxımından əhəmiyyətli bir faktorudur.

Rəqabətə davamlı iqtisadiyyatın inkişafı üçün tətbiq olunan antiinhisar tədbirləri

Rəqabətə davamlı iqtisadiyyatın inkişafı ilə paralel olaraq ölkədə bazar iqtisadiyyatı münasibətləri də güclənir və dərinləşir. Belə bir şəraitdə iqtisadi mühitin rəqabət əsaslı və şəffaf qalması dövlətin üzərinə ciddi vəzifələr qoyur. Beynəlxalq təcrübə də göstərir ki, iqtisadiyyatın dinamik inkişafı ilə yanaşı, bazar subyektləri arasındakı maraqların balanslaşdırılması çətinləşir və bu da bəzən inhisarçılıq meyillərinin yaranmasına gətirib çıxarır. Bu zaman bazar iştirakçıları arasında rəqabət artıq tənzimləyici faktor kimi çıxış etməyə başlayır ki, bu da rəqabətli iqtisadi mühitin daha da inkişafına şərait yaradır. Belə şəraitdə məhsul növlərinin və çeşidlərinin artması müşahidə olunur ki, bu da bazar iqtisadiyyatının daha da genişlənməsinə səbəb olur.

Lakin rəqabət mühiti dövlətin nəzarətindən kənarda qalarsa, bu, sahibkarlıq fəaliyyətinin azadlığının məhdudlaşdırılması ilə nəticələnə bilər. Əgər ölkədə ədalətli və effektiv rəqabət şəraiti təmin edilməzsə, bu həm yerli müəssisələrin fəaliyyət imkanlarını məhdudlaşdırar, həm də xarici investisiyaların ölkəyə axınını azalda bilər. Belə halların qarşısını almaq və xarici sərmayələri təşviq etmək məqsədi ilə, dövlət tərəfindən rəqabət mühitinin qorunması, inhisarçılığın qarşısının alınması və bazarın tənzimlənməsi üçün inzibati və hüquqi mexanizmlərdən istifadə edilir.

Azərbaycanda da bu istiqamətdə bir sıra qanunvericilik aktları və normativ sənədlər qəbul olunmuşdur. Bu sənədlərin əsas məqsədi bazarda inhisarçılıq fəaliyyətinin qarşısını almaq və azad rəqabət mühitini qorumaqdır. Antiinhisar siyasəti çərçivəsində həyata keçirilən tədbirlər inhisar meyillərinin aradan qaldırılması və rəqabətli bazar strukturlarının inkişaf etdirilməsi üçün mühüm alət sayılır. Belə tədbirlər sayəsində bazara daxilolma imkanları artır, çıxışlar isə asanlaşır, nəticədə bazar təmərküzləşməsi azalır.

Eyni zamanda, bazar təmərküzləşməsinin qarşısının alınması üçün dövlət orqanları tərəfindən mütəmadi monitorinqlər aparılır. Bu monitorinqlər rəqabət səviyyəsinin qiymətləndirilməsi və mümkün inhisarçılıq hallarının aşkarlanması üçün mühüm vasitədir. Bu məqsədlə bəzi ölkələrdə bazar təmərküzləşmə səviyyəsini göstərən indekslər hesablanır. Məsələn, Yaponiyada bu indeks 50%, Fransada və Böyük Britaniyada 25%, Azərbaycanda isə 35% təşkil edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu kimi göstəricilər nisbidir və bazarın rəqabətə açıqlığını və ya rəqabət dərəcəsini tam şəkildə ifadə etməyə bilər. Lakin bu indikatorlar vasitəsilə ümumi rəqabət mühitinin səviyyəsi haqqında müəyyən fikir formalaşdırmaq mümkündür.

Müasir dövrdə qloballaşmanın sürətləndiyi bir şəraitdə dövlətlərin əsas hədəflərindən biri ölkəyə yönələn investisiyaların artımını təşviq etmək olmalıdır. Bu istiqamətdə ən mühüm

AUDİT 2025, 2 (48), səh. 158-172.

AUDIT 2025, 2 (48), pp. 158-172.

АУДИТ 2025, 2 (48), стр. 158-172.

vasitələrdən biri kimi xarici sərmayədarların hüquqlarının müdafiəsi, yəni onların maraqlarının qorunması qeyd edilə bilər. Çünki xarici investorların hüquqi təminatı, ilk növbədə, ölkəyə olan inamı möhkəmləndirir və nəticədə daha çox investorun cəlb edilməsinə şərait yaradır, ikinci növbədə isə hüquqi mühafizə investorun daha iri miqyasda kapital yatırmasına səbəb olur ki, bu da öz növbəsində rəqabətədavamlı iqtisadi mühitin formalaşmasına və inkişafına xidmət edir.

Hazırda rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyatın ölkə daxilində formalaşdırılması məqsədi ilə bir sıra tədbirlər həyata keçirilməlidir:

1. Dövlət strukturlarının və onların məsul şəxslərinin hər hansı formada rəqabətin inkişafına əngəl olan və ya inhisarçılığı təşviq edən fəaliyyətlərinin qarşısı alınmalıdır;

2. İqtisadi subyektlərin və ya müəssisələrin üstün mövqelərindən sui-istifadə etməklə rəqabət mühitinə zərər vuran fəaliyyətlərinin qarşısı alınmalıdır;

3. Rəqabət mühitində inhisarçılıq meyilləri göstərən təsərrüfat subyektlərinə qarşı inzibati cərimələr və digər hüquqi sanksiyalar tətbiq olunmalıdır;

4. Kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına yönəlmiş dəstək proqramları hazırlanmalı və davamlı şəkildə icra edilməlidir;

5. Rəqabətədavamlı iqtisadiyyatın qurulması və inkişafı üçün dünya təcrübəsində uğurlu nümunələrdən bəhrələnmək həmin təcrübələrin ölkə şəraitinə uyğun şəkildə tətbiq olunması vacibdir.

Azərbaycan Respublikasında rəqabət mühitinin təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə qəbul edilən tədbirlər planı çərçivəsində rəqabəti məhdudlaşdıran və onun azad fəaliyyətinə mane olan müəyyən fəaliyyət sahələri mövcuddur. Bu cür halların rəsmi şəkildə qarşısının alınması bir çox ölkələrdə olduğu kimi ölkəmizdə də həyata keçirilir. Belə fəaliyyətlər içərisində ən vaciblərindən biri isə antiinhisar siyasətidir. “Antiinhisar fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun əsas məqsədi inhisarçı təcrübələrin qarşısının alınması, bu fəaliyyətin məhdudlaşdırılması və tamamilə aradan qaldırılması istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsidir.

Ölkəmizdə sahibkarlığın inkişafı və onun rəqabətqabiliyyətinin artırılması məqsədi ilə dövlət tərəfindən bir sıra təkmilləşdirmə və tənzimləmə tədbirləri həyata keçirilmişdir ki, bu da inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinə əsaslanaraq hüquqi bazanın möhkəmləndirilməsini və davamlı nəzarət mexanizmlərinin tətbiqini zəruri edir. Bu istiqamətdə əsas hədəflərdən biri dövlət ilə sahibkarlar arasında münasibətlərin daha da təkmilləşdirilməsi və ixracyönlü iqtisadi potensialın genişləndirilməsi nəticəsində biznes subyektlərinin rəqabətqabiliyyətinin sürətli inkişafının təmin olunmasıdır. Eyni zamanda, ixrac imkanlarının genişləndirilməsi, son illərdə əldə edilən dinamik inkişafın davamlılığını təmin etmək və rəqabətqabiliyyətini artırmaq məqsədi ilə müvafiq komissiyanın yaradılması nəzərdə tutulmuşdur. Bu amillər fonunda ölkədə biznes mühitinin və azad sahibkarlığın institusional əsaslarının genişləndirilməsi və möhkəmləndirilməsi istiqamətində insan kapitalının rolu olduqca mühümdür. Bu məqsədlə vergi orqanlarında şəffaflığın və operativliyin təmin olunması biznes mühitinin davamlı şəkildə inkişafına şərait yaradacaq və nəticədə ölkəmizdə rəqabətədavamlı iqtisadiyyatın formalaşmasına təkan verəcək idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsinə səbəb olacaqdır.

AUDİT 2025, 2 (48), səh. 158-172.
AUDIT 2025, 2 (48), pp. 158-172.
АУДИТ 2025, 2 (48), стр. 158-172.

Y E K U N

Nəticə etibarilə, ölkədə rəqabətqabiliyyətliliyin artırılması istiqamətində həyata keçirilməsi zəruri olan tədbirlər paketi çərçivəsində irəli sürülə biləcək təkliflər aşağıdakı bəndləri əhatə edir:

1. Qanunvericilik sisteminin Avropa İttifaqının hüquqi normalarına uyğunlaşdırılması, eyni zamanda, Azərbaycan qanunvericiliyinin Ümumdünya Ticarət Təşkilatının tələblərinə uyğun şəkildə adaptasiyası.

2. Ölkə iqtisadiyyatının əsas inkişaf istiqamətlərindən biri olan qeyri-neft sektorunun innovativ əsaslarla genişləndirilməsi və bu sahənin davamlı inkişafının təmin olunması.

3. Azərbaycan vergi qanunvericiliyinin qlobal təcrübəyə əsaslanaraq müasirləşdirilməsi, vergi ödənişlərini stimullaşdıracaq mexanizmlərin tətbiqi.

4. Xarici iqtisadi asılılığın azaldılması məqsədi ilə yerli istehsal imkanlarının genişləndirilməsi və bunun üçün biznes mühitində əlverişli şəraitin yaradılması.

5. Uzunmüddətli inkişaf perspektivlərini təmin etmək üçün insan kapitalının gücləndirilməsinə yönəlik olaraq təhsilin keyfiyyətinin artırılması, peşəkar kadr hazırlığının təşkili və bu sahəyə investisiya qoyuluşlarının artırılması.

6. Rəqabətədavamlı iqtisadiyyat və idarəetmə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində qabaqcıl beynəlxalq təcrübədən istifadə olunaraq innovativ yanaşmaların tətbiqi.

Respublikada rəqabətqabiliyyətli iqtisadi mühitin formalaşması üçün həyata keçirilən idarəetmə siyasətinin beynəlxalq təcrübəyə əsaslanması ölkənin iqtisadi inkişaf səviyyəsini daha da yüksəltməyə imkan verəcəkdir. Bu kontekstdə vergi siyasətinin əsas məqsədi yerli sahibkarlığı stimullaşdırmaqla yanaşı, iqtisadi inkişaf istiqamətlərinə uyğun vergi dərəcələrinin müəyyən olunması və kiçik və orta sahibkarlığın dəstəklənməsi proqramlarının tətbiqi olmalıdır. Eyni zamanda, gömrük siyasətinin prioriteti ölkəyə investisiya cəlbediciliyinin artırılması və ixrac potensialının genişləndirilməsi istiqamətində qurulmalıdır. Bundan əlavə, xarici kapitalın ölkəyə daxil olması zamanı yerli sahibkarlığın zərər görməməsi üçün gömrük rüsumları və tariflərinin tənzimlənməsi üzrə mexanizmlər daha da təkmilləşdirilməlidir.

AUDİT 2025, 2 (48), səh. 158-172.

AUDIT 2025, 2 (48), pp. 158-172.

АУДИТ 2025, 2 (48), стр. 158-172.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. “Antiinhisar fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 1993, Bakı.
2. “Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, 2014, Bakı.
3. “Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış İnkişaf Konsepsiyası”, 2012, Bakı, səh.13-17.
4. “Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi”, 2016, Bakı.
5. “Gömrük Tarifi Haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 2013, Bakı.
6. “Haqsız rəqabət haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 1995, Bakı.
7. Musayev V. “Milli İqtisadiyyat və İqtisadiyyatın Əsas Sektorları üzrə Strateji Yol Xəritələri”, Azərbaycan İqtisadi İslahatlar İcmalı, Bakı, 11 səh., 2017.
8. Feuer R., Charharbaghi K. “Defining Competitiveness”, “Management Decision”, 1994, Vol:32, no:2, 49 p.
9. Nabi I., Luthria M. “Building Competitiveness: A Roadmap and Policy Guide”, Ed. İjaz Nabi, Building Competitive Firms: Incentives and Capabilities, Washington, DC, USA: World Bank Publications, 2002, p.1-28.
10. Rondinelli D.A. “Making Metropolitan Areas Competitive and Sustainable in the New Economy”, Journal of Urban Technology, 2001, Volume 8, Number 1, p.1-21.
11. Rondinelli D.A. “Promoting National Competitiveness in a Globalizing Economy: the State’s Changing Roles”, 2003, Kumarian Press.
12. Aktan C.C., Vural İ.Y. “Yeni Ekonomi ve Rekabet”, Ankara, “TİSK Yayınları”, 2004, Yayın No:253, s.1-8.
13. Aktan C.C., Vural Y.İ. “Rekabet Gücü Ve Rekabet Stratejileri”, Ankara, Tisk Yayınları, Rekabet Dizisi: 2004, 2, Yayın No: 254, s.107-110.
14. Köseoğlu M.A., Bektaş Ç. “İş Etiği ve Rekabet Stratejileri”, Uşak, “Gazi Kitabevi”, 2007, s.78-80.
15. Türkkən E. “Rekabet Teorisi ve Endüstri İktisadı”, Ankara, 2001, “Turhan Kitabevi”, s.70
16. Vural İ.Y. “Uluslararası Rekabet Gücünün Teşvikinde Devletin Rolü”, “Seçkin Yayıncılık”, 2006, s.179–200.
17. www.customs.gov.az
18. www.economy.gov.az

AUDİT 2025, 2 (48), səh. 158-172.

AUDIT 2025, 2 (48), pp. 158-172.

АУДИТ 2025, 2 (48), стр. 158-172.

Habil Huseyn Aslanov,

Ph.D. (Econ.), Associate Professor,

Baku Business University,

E-mail: dosent1966@mail.ru

© H.H. Aslanov, 2025

EVALUATION OF THE IMPACT OF MANAGEMENT RELATIONS ON THE FORMATION OF A COMPETITIVE ECONOMY

A B S T R A C T

The purpose of the research is to assess the role of management relations in the formation of a competitive economy and to identify effective competitive strategies for enhancing its efficiency.

The methodology of the research – the study employs comparative and systematic analysis, synthesis, and methods of logical generalization.

The practical importance of the research – determining and evaluating the role of management relations in the development of the economy.

The results of the research – specification and scientific justification of proposals related to management relations in various sectors of the economy.

The originality and scientific novelty of the research – evaluation and analysis of the role of the management system in increasing the country's competitiveness.

Keywords: management system, competitiveness, state regulation, economic security, digitalization, global competitiveness.

AUDİT 2025, 2 (48), səh. 158-172.
AUDIT 2025, 2 (48), pp. 158-172.
АУДИТ 2025, 2 (48), стр. 158-172.

*Асланов Габил Гусейн оглы,
доктор философии по экономике, доцент,
Бакинский Университет Бизнеса
E-mail: dosent1966@mail.ru
© Асланов Г.Г., 2025*

ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ НА ФОРМИРОВАНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОЙ ЭКОНОМИКИ

Р Е З Ю М Е

Цель исследования – оценка роли управленческих отношений в формировании конкурентоспособной экономики и определение эффективных конкурентных стратегий для повышения её эффективности.

Методология исследования – использовались методы сравнительного и системного анализа, синтеза, а также логического обобщения.

Практическая значимость исследования – определение и оценка роли управленческих отношений в развитии экономики.

Результаты исследования – конкретизация и научное обоснование предложений по управленческим отношениям в различных секторах экономики.

Научная новизна и оригинальность исследования – оценка и анализ роли системы управления в повышении конкурентоспособности страны.

Ключевые слова: система управления, конкурентоспособность, государственное регулирование, экономическая безопасность, цифровизация, глобальная конкурентоспособность.

*Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:
14.02.2025
Təkrar işlənməyə göndərilmişdir:
25.03.2025
Sərə qəbul olunmuşdur: 02.05.2025*

*Дата поступления статьи в
редакцию: 14.02.2025
Отправлено на повторную обработку:
25.03.2025
Принято к печати: 02.05.2025*

*The date of the admission of the article
to the editorial office: 14.02.2025
Send for reprocessing: 25.03.2025
Accepted for publication: 02.05.2025*